

ופירש בקרבן העדה: שאף על גב כשבא אל יהושע אמר קול עכו"ם אנכי שומע (עיין שם בירושלמי: קול קילוס עכו"ם אני שומע) אפ"ה לא שיבר את הלוחות עד שבא אל המחנה. ופירושו קשה לכאורה, שהרי הקב"ה אמר לו למשה לך רד כי שחת עמך. אלא ע"כ כמו במדרש הנ"ל ולא מיהושע למדו. עיין בתורה שלמה פרשת כי תשא אות קפ"קפא.

אלא שאם ממה שאמר הקב"ה למשה למדו — אין זה „דן אומדות" אלא עדות ממש של מי שראה וידע, ומה לימוד הוא לעניין דין אומדות? אלא פירושו של הירושלמי הוא כפירושו של בעל קרבן העדה, אלא שיש צורך לבארו: כשאמר לו הקב"ה למשה לך רד כי שחת עמך לא היה צריך משה לשבור את הלוחות, שהרי הקב"ה אמר לו בלשון עבר כי שחת וגו' ואפשר שחטאו פעם אחת ולא הוסיפו עוד, אלא שאמר לו הקב"ה להוכיחם על חטא שחטאו, אלא שצריך היה משה לאמוד בנפשו שבוודאי עדיין הם עובדים לעגל — אלא שמשה לא דן כך ולא שבר את הלוחות עד שראה, ועל החטא שחטאו, ביקש רחמים ולא דנם כלל באותה שעה.

ומדרשות אחרים כגון שמות רבה הנ"ל בראשו, ודברים רבה פ"ג אות יא, ישאמרו שמשה לא היה מאמין וכו', פירשו שמשה לא התפלל על ישראל תיכף כשאמר לו הקב"ה לך רד אלא לאחר מיכן לאחר ששבר את הלוחות ועלה שנית, וכדעת ראב"ע בשמות לב יא ועיין שם בתורה שלמה אות פח בביאור ובאות קכח בביאור, משום כך יפה היא הטענה שאמר לו הקב"ה „ולא היית מאמין", שהרי משה תפס בלוחות ולא שברן עד שראה בעצמו אף על פי שכבר אמר לו הקב"ה כי שחת עמך, משום כך אפשר ללמוד מכאן מה שלמדו לעניין עדות, וכמות שכתבנו.

לפי זה אין לדברי הירושלמי עניין למדרשות, שהמדרש דן לעניין אחד והירושלמי דן לעניין אחר. זה לעדות וזה לדיין.

ואפשר שמשום כך קבע בשמות רבה את הדרשה על פסל לך, ולא על לך רד וגו'.

ה. מדרש הלל

מדרש הלל או „הגדת הלל מצראה" נדפס לראשונה על ידי ילינק בבית המדרש חדר ה עמ' 87 ואילך על פי כתב יד מינכן (עיין שם הקדמה עמ' xxxii) ולא נודע לכאורה שום מחבר שהביאו בשמו, ועל כן נראה שראוי להביא כאן הזכרה אחת שנוכר הספר בפי קדמון ולתקן את המדרש מכאן ואת המובאה מכאן. והרי מדרש זה לא הביא ממנו לא בילקוט שמעוני ולא בילקוט המכירי.

למדנו במדרש על הכתוב „מקימי מעפר דל": „אין דל אלא שנתדלדל מצכסיו הא כיצד אדם מוכר ביתו ויש לפניו מקצת, מוכר בהמתו ויש לפניו מקצת מוכר מקצת שדותיו ויש לפניו מקצת אבל הוא תאב לכל".

כוונת המדרש לפרש מה בין „דל" ל„אביון" שנוכרים שניהם במקרא זה¹. אלא שהוא מקוצר ביותר ומצאנו שהובאה פיסקא זו בפירוש רבינו הלל ב"ר אליקים לספרי ושם הנוסח מתוקן קצת יותר. בפירושו לפיסקא קטז (כפי שהובא ב„מאיר עין"

1. ועיין הערות פינקלשטיין למהדורת ספרי דברים עמ' 174.

לספרי שם את ד ולא כנוסח כ"י ששון שהדפיס ר"ש קולודצקי, ירושלים תש"ח, עמ' מג):

„אביון תאב תאב קודם, כלומר להכי כתוב בך אביון לאשמועינן דתאב קודם לך טפי וכשתאב לך לא תאמץ וכו'. ולא מסתבר כדתני הכא אלא כמפורש בהגדת הלל מצראה מקימי מעפר דל אין דל אלא שנדלדל מזכסיו מוכר מקצת בהמתו ויש לפניו מקצת מקצת שדותיו ויש לפניו מקצת אביון אינו אלא שהוא אביון מסכן דל חד רש ומך עני כמשמעו אביון שהוא רואה דבר ואינו אוכל רואה דבר ואינו שותה ותאב לכל דבר. ולפי הגדה זו משמע מדכתי' אביון ולא עני או דל או אחר משאר שמות שנקראו להכי כתיב לאשמועינן דתאב היינו אביון".

לנכון העיר איש שלום על החידוש שיש בדברי ר' הילל שמביא מדרש בלתי ידוע. ואשר לפירושו אמר איש שלום: „ודבריו מעורבבין ואינן מתחווירין".
ופירוש דברי רבינו הלל הוא פשוט: מדברי הספרי לא למדנו מהי תכונתו של אביון ולמה הזכיר הכתוב אביון ולא דל ולא רש ולא מך, אבל מדברי המדרש למדנו שאביון הוא שמבקש ותאב על כן הזכירו הכתוב. ועיין בבא מציעא קיא ב: אביון משום דלא כסיף למתבעיה.

ו. לקטע מ„למדנו"

ב„גנוי שעכטער" ח"א עמ' 37 ואילך פרסם גינצבורג קטע מדרש שהוא קורא לו ילמדנו הקדמון. כתב היד נמצא בקמברידג' וסימנו עכשיו Misc. 36/198 ובעמ' 41/2 נמצאת פסקא שראוי לדון בה וזה לשונה:

ויאמר י"י אל [אברם לך ה] לכה בכמה בני אדם התקינו רבותינו שיהיו מזמנין? כך שגו אין מזמנין על [הפת בשם בן] חות מעשרת ולמה שאם נתחייב העולם כליה ויצאת מידת הדין או מידת [פורענות?] שיהיו כולל הן אתה שלא תבוא לעולם ומניין את למד שיש כח בעשרה [לכלות] את הפורענות מן העולם שכן את מוצא כיון שגרמו עוונותיהן של סודמיין [ושל ס] דם ועמורה וגו' עמד לו אברהם סיניגור עליהן זכור וכו'. ואף הק' [לא נגלה בפחות מעשרה] בא ראה עשרה דורות מאדם ועד נח וכיון שעמד נח והשלים [עשרה נגלה לו ה] ק' ומה הפרש היה בין נח לאברהם אלא עשרה דורות מאדם עד נח [רשעים ומנח עד אברהם] עשרה דורות צדיקין שלימין ולא נתיחד הדיבר על אחד מיהן [מנין ממה ש] קראו בעינין.

תחילה יש להעיר על הלשון: „שגרמו עוונותיהן של סודמיין [ושל ס] דם ועמורה". ג"ב הערה 12 כותב: הלשון קשה, גם אם נתקן לסודמיין. ואולי שצ"ל של סודמיין ושל אנשי עמורה.

והנה „של סודמיין" הוא כתיב ישן ומצוי במקום „של סודמיין"; סודם במקום סודם, וכבר העירותי במאמרי פירוש רבינו חננאל לב"ב פרק ב („סיני" כרך כו [תש"ח] עמ' סו הערה 10) שלפי התוספתא בשבת פ"ז (ח) כב, כג: „לאדם רע קורין לו סודמי"י,

1. ועיין שמות רבה פ"ה כב: אלא כך אמר (משה) לפני הקב"ה נטלתי ספר בראשית וקראתי בו וראיתי מעשיהן של דור המבול היאך נדונו, מדת הדין היתה ומעשה דור הפלגה של סודמיים היאך נדונו ומדת הדין היתה.

אם כן סתם „סודמי“ הוא כינוי לרשע והרי זה כאילו אמר כיון שגרמי עוונותיהן של רשעים של (כצ"ל ולא: ושל) סדום ועמורה [אדמה וצבויים] וכו'.
אלא שבדקתי בכתב היד ומצאתי שעל התיבה סודמיין יש שתי נקודות כזה של סודמיין, והוא סימן למחיקה. כלומר שהמעתיק טעה וכתב „שלסודמיין“ ומחקה אחר כך! וא"כ הכל פשוט ומכוון!
ואנו באים לעיקר העניין:

מהמדרש הזה יוצא לכאורה שעשרת הדורות מנח עד אברהם היו „צדיקין שלימיין“ והא כיצד? ג"כ בהערה 22 העיר לנכון שבמשנת אבות פ"ה ב אמרו שהדורות מנח עד אברהם היו מכעיסין לפניו. ומסיים „ברור שהמדרש הזה חולק על המשנה דאבות“ ומציין לפתיחתו. ושם עמ' 26, כתב: „ויש להביא ראיה מזה שפרק חמישי שבאבות אינו מעיקר המשנה“. וכל זה רחוק.
ועתה בא וראה:

ודאי שיש להבדיל בין המדרש ובין המשנה. המשנה מדברת על הדורות מאדם ועד נח ומנח ועד אברהם ודורות אלו ודאי היו מכעיסין לפני הקב"ה. אבל המדרש מדבר על ראשי הדורות שלא זכו שידבר עמם הקב"ה אלא נח ואברהם. וכשאתה בודק אתה מוצא שבעשרה דורות שמאדם ועד נח היה אנוש שבימיו טעו טעות גדולה ואף אנוש עצמו מן הטועין היה, והתחילו לעבוד עבודה זרה ומשום שלא נשלם מניין עשרה שכלם צדיקים לא זכו אלא נח לאחר עשרה אלה. ומנח עד אברהם לא מצאנו ראשי הדורות עובדי ע"ז, ועל כן קראם המדרש צדיקין שלימיין. ומה טעם לא זכו שיתגלה עליהם הקב"ה — מפני שלא עברו עשרה דורות. ואף על פי שבין עשרה ראשי דורות נמצא אף תרת — הרי אמרו חז"ל שתרת חזר בתשובה ואם כן צדיק היה.

אלא שמתנגד לכאורה ללשון זה מה שנמצא באבות דר"נ פל"ג (למשנה הנ"ל): „עשרה דורות מנח ועד אברהם וכי מה צורך לבאי עולם בכך אלא ללמד שכל אותן הדורות היו מכעיסין לפניו ולא היה אחד מהן שיהלך בדרכי הקב"ה עד שבא אברהם והלך בדרכי הקב"ה וכו'. ונראה לומר שאף כאן הכוונה שלא היה דור אחד שהלכו בדרכי הקב"ה עד שבא אברהם ולימד לבני דורו. ועיין ע"ז דף ט ע"א שאלפיים תורה מתחילות מאברהם בהיותו בן גב שנה.
כן נראה לי פשוט וברור.²

2. ועיין תורה שלמה ראש פרשת לך לך אות ב ובהערות, מה שכתב בזה ואף הוא דחוק.